

Lala
Mustafa Paşa
Türbesi –
Eyüp /
İstanbul

meyi iyice arttırdı. Bu çekişme aynı zamanda Sokullu'nun yerine kimin geçeceği konusunda da belirleyici olacaktı. Rekabetin hızlanması üzerine önce her ikisi de sefere gitmekle görevlendirildi; Mustafa Paşa Erzurum, Sinan Paşa Bağdat taraflarından İran'a girecekti (22 Şevval 985 / 2 Ocak 1578). Fakat bu durum her iki veziri de hoşnut etmedi, ihtilâfın daha da artması üzerine Sokullu Mehmed Paşa devreye girip Koca Sinan Paşa'yı görevden aldı ve Lala Mustafa Paşa'yı Gürcistan üzerinden Şirvan'ın fethiyle tek yetkili serdar olarak vazifelendirdi. 27 Muharrem 986'da (5 Nisan 1578) Üsküdar'a geçen Mustafa Paşa, İran sınırlarına ulaştığında Çıldır'da Safevî öncü kuvvetlerini mağlûp etti (5 Cemâziyelâhîr 986 / 9 Ağustos 1578), ardından Tiflis'e girdi. Kür suyu üzerinde Koyungeçidi mevkiinde bir başka Safevî gücü daha bozguna uğratıldı. Mustafa Paşa askerin geri dönme isteğine karşı çıkıp onları yatıştırdı ve giriştiği harekâtı tamamlamak üzere Şirvan'a yürüdü. 13 Receb'de (15 Eylül) Ereş'e girdi ve daha sonra Şirvan'ın fethi gerçekleşti. Alınan yerler dört beylerbeyiliğe (eyalet) ayrıldı. Mustafa Paşa, Safevî beylerini Osmanlı tarafına çekmek için çeşitli girişimlerde bulunup fethedilen yerlerde kalıcı bir yerleşmeyi sağlamaya çalıştı. Dağıstan ve Gürcü beylerinin itaatini sağladıktan sonra kışı geçirmek üzere Erzurum'a döndü. Bu sırada 1578 yılının son günlerinde gelen emirler üzerine Kars Kalesi'nin tamiri ve sınır boylarının takviyesi için Kars'a giden Mustafa Paşa kalenin inşasını tamamladı (29 Cemâziyelâhîr 987 / 23 Ağustos 1579). Bir süre burada kalıp ekim ayında Erzurum'a döndüğünde Sokullu Mehmed Paşa'nın öldürüldüğü haberini aldı. Çok geçmeden de rakibi Koca Sinan Paşa'nın tahrirleri neticesinde serdarlıktan azledildi (Zilkade 987 / Ocak 1580). İstanbul'a döndüğünde padişahın huzuruna çıkma isteği kabul görmedi. Ancak Veziriâzam Ahmed Paşa'nın vefatı ve Koca Sinan Paşa'nın İran seferine çıkması, o sırada merkezde divanda tecrübeli bir ve-

zirin bulunmaması gibi sebeplerle sadâret kaymakamlığına getirildi. Koca Sinan Paşa'nın baskısı ile veziriâzamlık kendisine verilmedi ve sadâret mührü Sinan Paşa'ya gönderildi. III. Murad, Mustafa Paşa'ya sadâret kaymakamı olarak veziriâzam gibi hareket etme yetkisini veriyse de o bundan memnun kalmadı. Yaşı yetmiş geçmiş olan Mustafa Paşa az sonra 25 Cemâziyelâhîr 988'de (7 Ağustos 1580) vefat etti. Tarihçi Âlî Mustafa Efendi, onun öleceğini hissedip on yedi gün önce Eyüp'te mezar yerini satın aldığını belirtir.

Kaynaklarda akıllı ve tedbirli bir devlet adamı olarak anılan Mustafa Paşa, Mısır Sultanı Kansu Gavri'nin oğlu Mehmed Bey'in kızı Fatma Hanım'la evlenmiş, ondan olan oğlu Mehmed Paşa Halep beylerbeyiliğine kadar yükselmiştir. Ayrıca Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'in kızı Hümâ Sultan ile evliliği (18 Cemâziyelevvel 983 / 25 Ağustos 1575) dolayısıyla hânedana akraba olmuştur. Mustafa Paşa'nın birçok hayratı ve vakıfları bulunmaktadır. Erzurum'da bir külliye (970/1562-63); Şam'da 360 hücreli han (Lala Paşa Hanı), hamam ve tekkeler; yine Şam civarında Kunaytira'da cami ve imaret; Konya Ilgın'da cami, bedesten, kervansaray; Tiflis ve Kars'ta şark serdarlığı sırasında yaptırdığı iki cami başlıca eserleri arasında yer alır. Ayrıca Lefkoşe'deki Ömeriye Camii'ne vakıflar tahsis etmiştir. Magosa'da fetih sonrası katedralden çev-

rilen cami onun adını taşır. Mekke ve Medine'de de bazı hayratı vardır. Âlî Mustafa Efendi uzun yıllar onun hizmetinde bulunmuş ve İran seferi sırasındaki faaliyetlerini *Nusretnâme* adlı eserinde anlatmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. IV, hk. 1481-1484, 1537, 1646; nr. VIII, hk. 1359, 1360; nr. XIV, hk. 261, 521, 837; BA, MAD, nr. 563, s. 161; BA, A.RSK, nr. 1457; Âlî Mustafa Efendi, *Nâdirü'l-mehârib*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1290, vr. 10^b, 13^b vd.; a.mlf., *Künhü'l-ahbâr*, Nuruosmâniye Ktp., nr. 3409, vr. 99^a, 224^a, 237^b-248^b, 332^a-333^b; a.mlf., *Nusretnâme*, TSMK, Hazine, nr. 1365, vr. 70^b, 102^a, 132^b-133^b, 250^b, 259^b; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 65, 78, 100, 117, 128; Lokmân b. Hüseyin, *Zübdetü't-tevârih*, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, nr. 1973, vr. 90^a; Peçuyulu İbrâhim, *Târih*, II, 20; Hammer (Atâ Bey), VII, 252; *Vülât-ı Dimaşk fî 'ahdi'l-'Osmânî*, Şam 1949, s. 15; Hamza Gündoğdu, *Erzurum Lala Paşa Külliyesi*, Ankara 1992; C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı* (trc. Ayla Ortaç), İstanbul 1996, s. 40-57, 77, 81-91; Necati Elgin, "Lala Mustafa Paşa ve Ilgın'da Yaptırdığı Cami, İmaret ve Han", *Konya Halkevi Kültür Dergisi*, XI/120-121, Konya 1948, s. 51-54; Şerafettin Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar", *TTK Belleten*, XXII/88 (1958), s. 551-593; Bekir Kütükoğlu, "Mustafa Paşa", *İA*, VIII, 732-736.

BEKİR KÜTÜKOĞLU

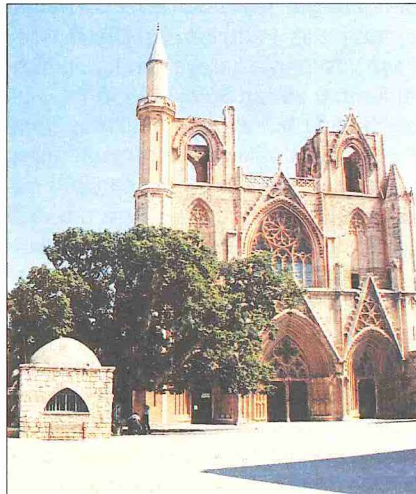
LALA MUSTAFA PAŞA CAMİİ

Kıbrıs'ta Magosa'da
fetihten (XVI. yüzyıl) sonra
katedralden çevrilen cami
(bk. KIBRIS).

LALA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

Erzurum'da
XVI. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen külliye.

Lala Mustafa Paşa Camii – Magosa / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Erzurum il merkezinde yer alan külliye 970 (1562-63) yılında Erzurum Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami, mektep ve hamamdan oluşan külliye 1836-1839 yılları arasında bir muvakkithâne ilâve edilmiştir. Külliye'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde yer alan vakfiyesi 971 (1563-64) tarihlidir. 1694, 1721, 1836-1839, 1851, 1870, 1889, 1962 ve 1971 yıllarında camide onarımlar yapılmıştır. Külliye yapılarından mektep ve muvakkithâne günümüze ulaşmamıştır.

Kesme taş malzeme ile inşa edilen cami kare planlı olup önünde beş birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Mukar-

Lala
Mustafa Paşa
Camii –
Erzurum

nas başlıklı altı sütunun taşıdığı sivri kemerli açıklıklara sahip son cemaat yerinde birimlerin üzeri kasnaksız kubbelerle örtülmüş, geçişleri pandantiflerle sağlanmış olan kubbelerin içleri kalem işleriyle süslenmiştir. Mihrap eksenini üzerinde yer alan taçkapı 1870 yılında onarım görmüştür. İç içe silmelerden oluşan barok çerçevesi kapı mukarnaslı yaşımaklı olup altta basık kemerli açıklığa sahiptir. İki yanda altlı üstlü ikişer pencere arasında birer mihrap nişi bulunmaktadır. Alt sıra pencere üstlerinde sır altı tekniğinde kitâbeli çini alınlıklar dikkat çekicidir. Sağdaki mihrap nişi üzerinde üç parça halinde mermer levhaya yazılmış on dört satırlık bir kitâbe vardır. Sultan IV. Mehmed tarafından yazdırılan bu emirname 1080 (1669-70) tarihli olup çevrede çiftçilikle geçinen halkın vergilerinin kaldırıldığını bildirmektedir.

21,20 × 21,10 m. ölçüsünde kare planlı harım ortada bir kubbe, dört yönde birer yarım çapraz tonoz ve dört köşede birer küçük kubbe ile örtülmüştür. Sekizgen kesitli dört pâyeye sivri kemerlerle birbirine ve yandaki duvarlara bağlanmıştır. Ortada yer alan büyük kubbe 10,56 m. çapında olup dıştan sekizgen bir kasnağa sahiptir. 4,50 m. çapındaki köşe kubbeler kasnaksızdır. Kubbe ve tonoz içleri lotus, palmet, kıvrık dal, rûmî ve şakayık motiflerinden oluşan kalem işleriyle süslenmiştir. Çift sıra pencerelerle aydınlanan mekânda alt sıra pencere üstlerinde sır altı tekniğinde çini alınlıklar bulunmaktadır. Son cemaat yerindeki taçkapı dışında iki yanda yer alan birer kapı ile de harime bağlantı sağlanmıştır.

Dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlanan mihrap mukarnaslı yaşımaklı olup üzerinde 970 (1562-63) tarihli inşa kitâbesi vardır. Beş kenarlı mihrap nişinin üstünde de

iki satırlık bir başka kitâbe mevcuttur. Yenilenmiş ahşap minberin bir özelliği yoktur. Mihrabın sağında yer alan pâyeye bitişik müezzin mahfili sekizgen planlıdır. İkiz sütunlarla taşınan mahfil XIX. yüzyıl eseridir. Harimin kuzeyinde duvara paralel olarak yerleştirilen ahşap mahfil oldukça basit ve sadedir. Güneydoğu köşesindeki kubbenin altında üçüncü bir mahfil bulunmaktadır. Önü sakıflı olduğu anlaşılan bir kapı ile bağlantılı olan ve paşa (bey) mahfili olarak adlandırılan bu mahfil hünkâr mahfili geleneğinde ele alınmıştır. Harimde ikisi kuzeyde kapının iki yanında, ikisi kible duvarında olmak üzere dört adet kürsü vardır. Pencerelerden duvar içine yerleştirilen merdivenlerle ulaşılan bu kürsüler birer ahşap balkon gibi düzenlenmiştir. Sade görünümlü ahşap vaaz kürsüsü yenidir. Camiye vakfedilmiş olan şamdanlar girift bitkisel süslemeleriyle dikkat çeker. Harimin kuzeybatı köşesinde yer alan silindirik gövdeli minare iki renkli taş malzeme ile inşa edilmiştir. Son cemaat yerinde yarım daire şeklinde çıkıntı yapan minareye batı yönünde bulunan yan kapı içerisinden merdivenle ulaşılmaktadır.

Caminin kuzeyinde yer alan şadırvan, XIX. yüzyıla ait bazı parçaların yeniden kullanılmasıyla 1971'de yapılmıştır. Eski şadırvan hakkında bilgi bulunmamakla birlikte XIX. yüzyıla ait eski bir yapıdan getirilen altı çift ahşap destek yüksek kareli bitkisel ve figürlü süslemeleriyle dikkat çekmektedir.

Vaktiyle caminin batısında yer alan mektep kare planlı ve üzeri kubbeye örtülü kesme taştan bir yapıydı ve eski fotoğraflardan tesbit edilebildiği kadarıyla Selçuklu geleneğinde inşa edilmişti. Bugün kaybolmuş olan kitâbesine göre Kâbe Mescidi adıyla tanınan bu yapı 969 (1562)

yılında mektebe dönüştürülmüştü. 1983'te belediye tarafından yıktırılarak yeri park haline getirilmiştir.

Camiden biraz uzakta Tebriz Kapısı dışında yer alan hamam çevresinin bozulmasından dolayı Çöplük Hamamı adıyla da tanınmaktadır. Tek hamam olarak düzenlenen yapı dikdörtgen bir alana oturmaktadır. İki renkli taşla örülen sivri kemer altında dikdörtgen açıklıklı bir kapıdan üzeri tonozlu ön mekâna geçilir. Arkada yer alan 14,50 × 14,50 m. ölçüsünde kare planlı soğukluk tromplu geçişlere sahip aydınlık fenerli bir kubbeye örtüldür. Ilıklık ise ortada kubbe, yanlarda tonoz örtüye sahiptir. Ortası kubbe ile örtülü olan sıcaklığın üç yönünde tonoz örtülü birer eyvan vardır. İki köşelerde, biri yanda üç halvet hücresi kubbelerle örtülmüştür. Arkada su deposu ile külhan bulunmaktadır. Yapı çeşitli dönemlerde onarım görmüş, son olarak 1985'te mermer kaplamaları yenilenmiştir. 1836-1839 yılları arasında Vali Osman Nûri Paşa tarafından caminin yanında bir muvakkithâne yaptırılmıştır. Günümüze ulaşmayan bu yapıdan hiçbir iz kalmamış olup yeri tam olarak tespit edilememektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul 1960, s. 230-247; Fügen Kınaçav, *Erzurum Osmanlı Devri Camileri* (İlans tezi, 1971), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi, s. 8-12; Hamza Gündoğdu, *Erzurum Lala Paşa Külliyesi*, Ankara 1992; a.mlf., "Erzurum'da Osmanlı Dönemi Eserleri", *Kaynaklar*, sy. 5, Ankara 1987, s. 41-49; a.mlf., "Erzurum'da Türk-İslam Yapıları", *MK*, sy. 82 (1991), s. 23-29; Şerare Yetkin, "Sinan'ın Mimarisinde Çini Süsleme", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (nşr. Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 479-498; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, İstanbul 1994, s. 219; Nusret Çam, "Mimar Sinan'ın Eserlerinde Mahalli Unsurlar", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XII, 111-120; a.mlf., "Erzurum Kâbe Mescidi", *VD*, XIX (1985), s. 119-125; a.mlf., "Erzurum Lala Paşa Camii Şamdanları", *Lâle*, sy. 6, İstanbul 1988, s. 114-121.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

LALA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

Konya'nın Ilgın ilçesinde
XVI. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen külliye.

Şehir merkezinde çarşı içinde Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılan külliye cami, sıbyan mektebi, imaret, fırın, tabhâne odaları, han, arasta ve sebilden oluşmaktadır. Cami kapısı üzerindeki ki-